

tio aloittivat lännessä kehityksen, johon vasta Pietari Suuri vei Venäjän. Maassa ei voida puhua yrittämisen traditiosta. Yrittäjyys pääsi alkuun 1800-luvun lopulla suurkaupungeissa ja Keski-Venäjän teollisuusalueilla, mutta bolševikit lopettivat sen. Nykyinen Venäjä kärsii yrittäjyyden heikkouksista, joita ovat vastuuttomuus ja korruptio. Kirjoittaja on länsimäinen eikä syytä länttä salaliitosta kommunismin tuhoamiseksi kuten monet vanhemman polven venäläiset filosofit.

Mielenkiintoinen ja ansiokas on kirjoittajan kuvaus venäläisestä työstä. Hän katsoo ”oblomovilaisuuden” johtuvan monesti ihmisen voimattomuudesta luonnon ja byrokratian edessä. Neuvostovaltion pahimpana seurauksena hän pitää työmoraalin häviämistä. Tämän jokainen Neuvostoliitossa oleksellut havaitsi. Myönteinen suhde työhön syntyy vasta pitkän ajan kuluessa, kun ihmiset saavat nauttia työn hedelmistä.

Työmoraalin lisäksi luottamus sanaan erottaa venäläiset läntisestä, erityisesti luterilaisesta kulttuurista. Sana ei ole sitä mitä se ulkoisesti ilmaisee. Puheella on enemmän liturginen kuin konkreettinen merkitys. Nykyään varsinkin amerikkalaiset liikemiehet tuskastuvat, kun lupaukset ja aikataulut eivät pidä Venäjällä.

Omassa luvussaan kirjoittaja tarkastelee Venäjän ja lännen suhteita kysyen, voiko länsimaalainen ylipäänsä ymmärtää Venäjää ja venäläisiä. Ymmärtämättömyyteen hänellä on kolme syytä. Ensiksi kieli ja kirjoitus muodostavat olennaisen lännen ja Venäjän välisen esteen. Toisena on Venäjän pakanallis-ortodoksinen uskonto ja kolmantena lännen tahtoon ja järkeen perustuva elämäntapa. Venäläinen toimii sydämen ja mielikuvituksen mukaan. Yhteisymmärrys syntyy, kun nämä esteet tiedostetaan ja ylit-

tään. Šapovalovin mukaan useimpien länsimaalaisten Venäjän-tuntemus jää myytiin asteelle. Niin varmasti, mutta voitaisiin myös kysyä, ymmärtävätkö venäläiset länttä? Se on kuitenkin toinen kysymys.

Lännessä usein hellityn käsitetyksen venäläisten kollektiivisuudesta kirjoittaja tyrmää täysin. Sekä maaorjuuden luoma kollektiivisuus että kommunismin aikaiset kommuunit olivat kaikkien inhoamia järjestelmiä. Jos kollektiivisuus olisi venäläisille luonteenomaista, eivät talonpojat olisi halunneet omaa maata ja kaupunkilaiset asuisivat edelleen sulassa sovussa ”kommunalkoissa”.

Teoksen positiivisena piirteenä on kriittisyys erilaisia Venäjän traditioita ja kommunismin aikaa kohtaan ja erityisesti se, ettei kriittisyys muutu katkeruudeksi ja kyynisyydeksi. Teoksen loppuluvussa *Venäjä maailman valtioiden yhteisössä* kirjoittaja katsoo Venäjän edelleen olevan suurvalta, jonka on oltava päätämässä maailman asioista. Alueellisesti suurena ja raaka-aineista rikkaana maana Venäjällä on paljon annettavaa maailmalle. Eri-

tyisen tärkeätä on yhteistyön rakentaminen Saksan johtaman Länsi-Euroopan kanssa. Konkreettisenä yhteistyön välineenä on Venäjän mahdollisuudet tarjota Länsi-Euroopalle energiaa Itämeren väylää pitkin. Venäjän on kuitenkin aina toimittava omien geopoliittisten etujensa mukaan.

Uuden Venäjän on toimittava Pietari Suuren ja Katriina II:n määrittelemien suuntaviivojen mukaan. Sotilaallisesta voimasta on myös huolehdittava eikä armeijaa saa päästää rappiolle.

Kokonaisuutena Šapovalovin teos on erinomainen syväluotaus venäläisyyteen, ja toivon sen kulumisen länsimaisten lukijoiden käsissä. Olisi jo korkea-aika päästä eroon tavasta tulkita Venäjää pelkästään 1800-luvun kirjallisuuden, kuten Gogolin, Dostojevskin tai de Custinen mukaan. On olemassa runsaasti modernia venäläisyyttä käsittelevää kirjallisuutta, johon on tutustuttava.

Alpo Juntunen

I Ks. esim. Arto Luukkanen: Hajoako Venäjä? Helsinki 2002, s. 11.

Itäinen Keski-Eurooppa hakee hahmoaan

Nyysösen, Heino (toim.): Itäinen Keski-Eurooppa vuonna 2004. Kikimora Publications. 2004.

Heino Nyysösen toimittama kirja *Itäinen Keski-Eurooppa vuonna 2004* tarjoaa faktapohjaisen katsauksen neljän Visegrádmaan – Puolan, Slovakian, Tšekin ja Unkarin – poliittiseen kehitykseen 1990-luvulla. Kirjan artikkelit ovat kirjoittaneet Kazimierz Musiał Puolasta, Mirosław Lehečka Tšekin tasavallasta, Katalin Miklóssy Unkarista ja Heino Nyysösen, jonka ar-

tikkeli käsittelee Slovakiaa. Kirjan painopiste on puoluepoliittisessa kehityksessä ja lähestymistapa tapahtumia kertaava. Tarkoituksena on ollut luoda helposti lähestyttävä ja konkreettinen teos. Kirjan artikkeleissa kuitenkin nousee esiin toistuvia piirteitä, jotka olisivat mahdollistaneet selkeän näkökulman ottamisen ja laajemman teoreettisen pohdinnan itäisen Keski-Euroopan kehityksestä ja nykytilasta kommunismin romahtamisen jälkeen.

Kirjasta löytyy yksi selkeä kannanotto: itäistä Keski-Eurooppaa arvioidaan samoin krii-

terein kuin muita stabiileja ”läntisiä” maita. Taustalla on ajatus, jonka mukaan valtioiden poliittisia järjestelmiä tulee voida lähestyä myös yleisestä teoreettisesta eikä ainoastaan kulttuurispesifistä näkökulmasta. Mielestäni tämä on hyväksyttävä näkökulma ja sinänsä ajankohtainen juuri itäisen Keski-Euroopan kohdalla. Ei ole olemassa perusteita, miksi itäinen Keski-Eurooppa tulee asettaa omaan, transformatioteorioiden kyllästävä viitekehykseensä pysyvästi. Teoreettisen viitekehyksen vaihtaminen stabiiliin ”länsimaalaiseen” yhteiskuntaan sopivaksi on kannatettavaa, mutta ratkaisua pitää myös perustella. On myös kyseenalaista, pitääkö asetelma nähdä mustavalkoisesti universaalina ja kulttuurispesifin teoreettisen viitekehyksen välillä. Wnuk-Lipiński (1995) onkin esittänyt teoreettisen viitekehyksen usein kehittyvän osa-alueittain ja vaihteittain. Kirjassa on muutama teema, jossa tällainen keskustelu olisi ollut suotavaa.

Puolueita käsitellään perinteisessä, stabiileihin länsimaalaisiin yhteiskuntiin sopeutetussa mallissa oikeisto-vasemmisto-akselilla. Kirjassa tämä puoluejako on omaksuttu ilman kritiikkiä ja keskustelua. Transitiomaita käsittelevässä kirjallisuudessa on kuitenkin usein korostettu puolueiden ideologisten ja ohjelmallisten jalkolinjojen poikkeavan yhteiskunnallisia eroista nousevien intressien pohjalta muodostuneesta oikeisto-vasemmisto-erottelusta. On myös korostettu, että historialla on merkitystä puolueiden muodostumisessa ja siinä miten äänestäjät tulkitsevat puolueiden olemusta ja maailmankatsomusta. Puolassa ja Slovakiassa puoluekenttä on vielä epävakaa, ja joidenkin tutkijoiden mukaan ainakin Slovakiassa taloudellista oikeisto-vasemmisto-erottelua osuvampi olisi jako nationalistei-

hin ja liberaaleihin. Unkarissa ja Tšekissä puoluekenttä on vakiintunempi, mutta vain Tšekissä kahden merkittävimmän puolueen voidaan sanoa sopivan oikeisto-vasemmisto-akselille, kuten Lehečkan artikkelista käy ilmi.

Toinen kirjassa käsittelemättä jäänyt teema on valtiososialistisen järjestelmän perintö. Aiheita on käsitelty laajasti itäisen Keski-Euroopan kohdalla, ja etenkin Jerzy Szacki (1995) on väittänyt sillä olevan vaikutusta kahdella saralla. Ensimmäkin valtiososialismin perinne näkyy uudistamisen redusoitumisessa institutionaaliseen murrokseen ilman syvällistä ideologista vastaavuutta. Toiseksi Szacki esittää ihmisten odotusten pohjautuvan enemmän valtiososialistisen järjestelmän luomiin rakenteisiin kuin liberaalin ja demokraattisen yhteiskunnan edellytyksiin. Johdanto ja yksittäiset artikkelit, poikkeuksena Miklóssyn artikkeli Unkarista, käsittelevät Visegrád-maiden historiaa ikään kuin valtiososialismi ei koskaan olisi siihen vaikuttanut. Jos tämä on ollut tietoinen valinta, olisin kaivannut sille perusteluita. Johdanto avaa teemaa menneisyyden tarkoituksellisesta muistamisesta ja unohtamisesta, mutta artikkelien osalta kriittistä suhtautumista siihen mitä ja miksi halutaan muistaa tai unohtaa ei oikeastaan löydy.

Kolmas yleinen teema on identiteettien ja nationalismien rooli yhteiskunnassa. Muun muassa George Schöpflin on kirjoittanut identiteetin merkityksestä itäisessä Keski-Euroopassa vuoden 1989 jälkeen. Hänen mukaansa nationalismi ilmenee merkittävänä osana uusia demokraattisia valtioita itäisessä Keski-Euroopassa. Kirjassa tätä kysymystä on lähestytty lähinnä historian läsnäolon kautta. Myynteillä on kansallista identiteettiä rakentava vaikutus. Esimerkiksi puolalaisen mentaliteetin suhdetta Eu-

rooppaan Musiał kuvaa ”ei-toivotun lapsen kompleksiksi”, johon yhdistyy kaipaus, riittämätön rakkaus, pettymys ja alemmuudentunne sekä itsetehostamisen tarve”. Puolassa kansallisilla myynteillä on ollut eurooppalaisista identiteettiä rakentava vaikutus, ja Puolan liittyminen Euroopan unioniin on esitetty osittain historiallisena välttämättömyytenä.

Myös Slovakian tapauksessa identiteetillä on usein nähty olevan leijonan osa maan 1990-luvun kehityksessä. Duinin ja Polackován (2000) mukaan Slovakian poliittista systeemiä kuvaa osuvimmin termi ”etninen demokratia”, jonka tarkoituksena on edistää titulaarin kansan tarpeita. Nyssösen aloittaa lupaavasti pohtimalla tšekien ja slovakien erilaista suhdetta liittovaltioon, mutta ei enää heijasta tässä ilmenneitä identiteettirakenteita Slovakian sisäpolitiikkaan. Hän tulkitsee Slovakian politiikkaa yksilöityjen poliitikkojen välisenä valtakamppailuna. Pääministeri Vladimír Mečiar tulkitaan Nyssösen artikkelissa taitavaksi populistiseksi poliitikoksi, ”joka osasi puhua sitä mitä yleisö halusi kuulla”. Henkilökeskeinen lähestymistapa ei auta näkemään Mečiarin laajemmassa yhteiskunnallisessa kontekstissa –populismien korostamista tärkeämpää olisi analysoida hänen jatkuvaa kansansuosiotaan. Olisin toivonut Nyssösen käsittelevän enemmän populismia ja nationalismia poliittisina ilmiöinä Slovakiassa.

Teoreettisen viitekehyksen ei tarvitse olla staattinen. Tämä koskee mielestäni myös transformatioprosessin viitekehystä. On haasteellista löytää ja perustella teoreettinen viitekehys, joka pystyisi lisäämään perusfaktojen antamaa tietoa itäisen Keski-Euroopan viimeisen viidentoista vuoden kehityksestä. Tämä on aiheel-

lista, jotta kehityksestä välittyisi selkeämpi kuva. Wnuk-Lipiński (1995) mukaan on turha etsiä yhtä viitekehystä. Hedelmällisempää olisi antaa viitekehysten myös kehittyä kohteen mukana.

Jaakko Turunen

Lähteet

Duin, P. van; Polacková, Z. (2000), *Democratic Renewal and the Hungarian Minority Question in Slovakia. From Populism to Ethnic*

Democracy?, *European Societies*, Vol. 2/3.

Szacki, Jerzy (1995), *Liberalism after Communism*, Budapest: Central European University Press.

Wnuk-Lipiński, Edmund (1995), *Is a Theory of Post-Communist Transformation Possible?*, —*After Communism. A Multidisciplinary Approach to Radical Social Change*. Wnuk-Lipiński, E. (ed.), Varsova: PAN.

Muuntaja: transitio-Venäjän oppitunti

MUUNTAJA (Transformator), 2003. Tuotanto: Venäjä / Pietari / Kinoko. Ohjaus, käsikirjoitus, leikkaus: Antoine Cattin & Pavel Kostomarov (Lyhytelokuva, 16 min.)

Puhelin soi, Kinoko-ryhmä keräsi kalustonsa ja lähti matkaan. Dokumenttielokuvan teko voi alkaa joskus pikaisestikin. Vinkki aiheeseen tuli Antoine Cattinin ja Pavel Kostomarovin ystävältä, joka oli törmännyt Moskova-Pietari -valtatie varrella tieltä suistuneeseen rekkaan. Tai tarkemmin: ystävä oli pitänyt tupakkataukoa pienen kyläpahasen pienentareella ja antautunut keskusteluun onnettomuusauton kuljettajien kanssa. Nämä olivat jo ehtineet viettää muutaman päivän vartioimassa arvokasta lastiaan, tieltä ojaan kellahtanutta 50 tonnin painoista muuntajaa. Kuka pa sellaista urakkaa selvin päin kestäisi...

Antoine Cattinin ja Pavel Kostomarovin ohjaama *Muuntaja* (2003) voitti Tampereen elokuvajuhlien dokumenttisarjan pääpalkinnon maaliskuussa 2004. Tapasin molemmat elokuvantekijät hetimiten kilpailusarjan ensinäytöksen jälkeen. Ei voinut muuta kuin suitsuttaa ylistystä

talking head -tyylille uskolliselle ohjaustyölle. Ennakoin varovasti menestystäkin ja sain Pavelin työntämään taskuuni tapaamisen muistoksi elokuvan kopion.

Muuntaja on muodoltaan harvinaisen yksinkertainen lyhytelokuva. Siinä ei ole oikeastaan mitään muuta kuin yksi puhuva ja toinen vaikeneva pää – eivätkä nekään ole ihan lähikuvassa. Kameran edessä, rähjäisessä parakissa istuu kaksi mahdollisimman tyypillistä venäläistä rekkamiestä. Varsinainen *talking head* puhua pulputtaa koko ajan, toinen nuokkuu ja vaikenee. Jälkimmäinen ilahduttaa katsojia havahtumalla replikoimaan vasta aivan elokuvan loppumetreillä. Mutta minitarinan taustalla häilyy koko ajan Neuvosto-Venäjän transitio-tila, muuntuminen neuvostojen maasta joksikin muuksi, ken tietää miksi. Muuntajaa ja paljon vodkaa moiseen *Tševengur*-matkaan tarvitaankin – lääketta pakollisen muutoksen kourissa kituvien keski-ikäisten kansalaisten kasvukipuihin. Ihmisiä hekin, venäläiset miehetkin, joiden elinlän ennusteen tiedetään liikkuvan nykyisin jossakin 57-58 vuoden paikkeilla.

Muuntajassa onnetoman rekka-auton kuljettaja ja hänen vän-

kärinsä kokevat itsekin varttitunissa lievää vakavamman venäläisen transition. Alussa miehet ovat kenties vain pienessä, muutaman päivän nousuhiprakassa, mutta vähitellen humalatila syvenee, ja onnettomuushistoria myös samenee. Naistenpäivän vietto saa *talking head* -tarinassa jo perivenäläisiä ulottuvuuksia. Lyhytelokuvan oikea aikajana on pitkä, sillä rekkakuskit joutuivat päivystämään muuntajaansa kolmisen kuukautta. Kun apua siten saatiin nosto- ja hinaustöihin, kävi ilmi ettei muuntajaa enää voitukaan korjata. Se myytiin metalliromuksi. Lyhytfilmin loppujakso dokumentoi tapahtunutta valokuvin, asiayhteyteen sopivan ironisen musiikin säestämänä.

Muuntaja on moniulotteinen transitio-kuvaus – eräänlainen ikuisen transitioyhteiskunnan allegoria, jossa Venäjää ja venäjää harrastavan katsojan päässä ehtii tapahtua kaikenlaista. Sillä on vertailukohtansa myös neuvostotelokuvassa – Vadim Abdrašitovin *Juna pysähtyi* vuodelta 1982 on näytelmäfilmin puolella pitkälle samantyylinen symboli stagnaatioajan Neuvostoliitosta. Mutta Cattinin ja Kostomarovin lyhyessä dokumentti-ilottelussa on kysymys ennen muuta kielestä, venäjän puhekielestä. Harvoin se lipsahtaa elokuvaan yhtä aitona kuin *Muuntajassa*, kaikkine kiro sanoineen ja alapään ilmaisuihineen. Elokuvan *talking head* on varsinainen naamailija, mutta samalla venäjän kielen “russkaja fenja” -perinteisiin palauttaja: voin sieluni silmin nähdä hänet avaamassa onnettomuusrekkansa konepellit kun kunnon *aksent* tai *blatnaja muzyka* pamahtaa ilmoille.

Muuntaja ei ole hienohelmojen elokuva. En suosittele sitä ystävyysseuran illanviettoihin... tai miksipä ei?

Pentti Stranius